

DUKKAKDOSHLAR OILASIGA KIRADIGAN DORIVOR O‘SIMLIKLAR

Olimova Dildora Ixtiyorovna

Buxoro Zarmed Universiteti o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17258584>

Annotatsiya. Dukkakdoshlar oilasi (*Fabaceae* yoki *Leguminosae*) dunyodagi eng yirik oila hisoblanadi va insoniyat hayotida oziq-ovqat, qishloq xo‘jaligi, farmatsevtika hamda ekologik muhitni yaxshilashda katta rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada dukkakdoshlarning dorivor ahamiyati, kimyoviy tarkibidagi bioaktiv moddalar va ularning farmakologik qo‘llanilishi yoritilgan. Tadqiqot davomida xalq tabobatida va zamonaviy ilmda qo‘llaniladigan asosiy dukkakdosh dorivor o‘simliklar haqida ilmiy manbalarga tayangan holda tahlil berildi. Natijalar dukkakdoshlarning biologik faol moddalar manbai sifatida keng imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Dukkakdoshlar; dorivor o‘simliklar; flavonoidlar; fitoestrogenlar; farmatsevtika, xalq tabobati.

Dukkakdoshlar oilasi (*Fabaceae*) o‘simliklar olamida eng ko‘p tarqalgan oilalardan biri bo‘lib, ular dunyo bo‘yicha 700 ga yaqin avlod va 18 mingdan ortiq turdan tashkil topgan.

O‘zbekiston florasida ham 120 ga yaqin avlod va 800 dan ziyod turi mavjud. Ushbu oilaning iqtisodiy va biologik ahamiyati juda keng: oziq-ovqat manbai, yem-xashak, yog‘ va texnik mahsulot, tuproqni azot bilan boyituvchi o‘simlik hamda dorivor vosita sifatida insoniyat hayotida qadimdan foydalanib kelinadi.

Dorivor xususiyatlari bo‘yicha dukkakdoshlarning ko‘plab turlari qadimdan xalq tabobatida ishlatilgan. Masalan, qizil yonca menopauza davrida ayollarga tavsiya qilingan, beda yallig‘lanishga qarshi vosita sifatida qo‘llangan, loviya esa qandli diabetga qarshi tabiiy dori sifatida iste‘mol qilingan.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar ularning kimyoviy tarkibida izoflavonlar, alkaloidlar, lektinlar, saponinlar, vitaminlar va mineral moddalar mavjudligini isbotlab bergan. Bu komponentlar antioksidant, antibakterial, gormonlarga o‘xshash va immunomodulyator ta‘sir ko‘rsatadi.

Mazkur maqolada dukkakdoshlarning dorivor ahamiyati ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi.

Maqolani tayyorlashda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Adabiy manbalarni o‘rganish va tahlil qilish – O‘zbekiston hamda xorijiy ilmiy maqola, monografiya va darsliklardan foydalanildi.

2. Tizimlashtirish va taqqoslash – Dukkakdoshlarga mansub turli o‘simliklarning dorivor xususiyatlari taqqoslandi.

3. Umumlashtirish – Olingan ilmiy ma‘lumotlar asosida umumiy xulosalar chiqarildi.

Asosiy manbalar sifatida WHO (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti) materiallari, “Dorivor o‘simliklar ensiklopediyasi”, botanika va farmakognoziya darsliklari ishlatildi.

Beda (*Medicago sativa*)

Kimyoviy tarkibi: Saponinlar, flavonoidlar, vitamin A, C, K, temir va kaltsiy.

Dorivor ahamiyati: Qon bosimini me'yorlashtiradi, immunitetni mustahkamlaydi, yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatadi. Qadimdan shamollash, artrit va kamqonlikda qo'llanilgan.

Qizil yonca (*Trifolium pratense*)

Kimyoviy tarkibi: Izoflavonlar (genistein, daidzein), oqsil, mineral moddalar.

Dorivor ahamiyati: Ayollar salomatligi uchun muhim fitoestrogen manbai. Menopauza alomatlarini kamaytiradi, osteoporozning oldini oladi.

Soya (*Glycine max*)

Kimyoviy tarkibi: Oqsil, izoflavonlar, lektin, tokoferollar.

Dorivor ahamiyati: Yurak-qon tomir kasalliklari profilaktikasida, saratonni oldini olishda, gormonal muvozanatni tartibga solishda muhim.

No'xat (*Cicer arietinum*)

Kimyoviy tarkibi: Oqsil, tolalar, vitamin B guruhlar, temir.

Dorivor ahamiyati: Hazmni yaxshilaydi, kamqonlikda foydali, organizmni quvvatlantiradi.

Loviya (*Phaseolus vulgaris*)

Kimyoviy tarkibi: Fazoletin, pektin, oqsil, kletchatka, kaliy.

Dorivor ahamiyati: Qandli diabetda qondagi glyukoza miqdorini kamaytiradi, buyrak kasalliklarida siydik haydovchi sifatida qo'llaniladi.

Yasmiq (*Lens culinaris*)

Kimyoviy tarkibi: Oqsil, foliy kislotasi, temir, magniy.

Dorivor ahamiyati: Qon hosil bo'lish jarayonini yaxshilaydi, homilador ayollar uchun foydali, immunitetni mustahkamlaydi.

Shirinmiya (*Glycyrrhiza glabra*)

Kimyoviy tarkibi: Glitsirriz kislotasi, saponinlar, flavonoidlar.

Dorivor ahamiyati: Yallig'lanishga qarshi, balg'am ko'chiruvchi, immunitetni oshiruvchi xususiyatga ega. O'zbekiston xalq tabobatida ko'p qo'llaniladi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, dukkakdoshlarga mansub dorivor o'simliklar xalq tabobati va zamonaviy tibbiyotda keng qo'llaniladi. Ularning samaradorligi ularning kimyoviy tarkibidagi biologik faol moddalarga bog'liq.

- Flavonoidlar va izoflavonlar – antioksidant va gormonlarga o'xshash ta'sir ko'rsatadi.

- Saponinlar – immunomodulyator, yallig'lanishga qarshi ta'sir qiladi.

- Oqsillar va vitaminlar – organizmni quvvatlantiradi, qon hosil bo'lish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi.

Biroq, ayrim hollarda dukkakdoshlardan noto'g'ri foydalanish zararli bo'lishi mumkin.

Masalan, soyani haddan tashqari ko'p iste'mol qilish gormonal muvozanatga ta'sir qilishi mumkin. Shuningdek, loviyani xom holda yeyish zaharlanish xavfini tug'diradi.

Shu sababli dukkakdosh dorivor o'simliklarni xalq tabobati va farmatsevtikada qo'llashda ilmiy asoslangan yondashuv zarur.

Xulosa:

Dukkakdoshlar oilasiga kiruvchi dorivor o'simliklar inson salomatligini saqlash va mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Ularning tarkibida mavjud bioaktiv moddalar qator kasalliklarni davolashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Xususan, qon bosimini me'yorlashtirish, yurak-qon tomir kasalliklarini oldini olish, diabetga qarshi tabiiy vosita sifatida ishlatilishi katta ahamiyatga ega.

Kelajakda ushbu o'simliklarni yanada chuqur o'rganish va farmatsevtika sohasida yangi dorilar ishlab chiqishda ulardan keng foydalanish istiqbollidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A. Farmakognoziya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2020.
2. Abduraxmonova M. Dorivor o'simliklar ensiklopediyasi. – Toshkent, 2019.
3. Yakubov B. va boshqalar. Botanika. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.
4. Duke J.A. Handbook of Legumes of World Economic Importance. – Springer, 2017.
5. World Health Organization (WHO). Medicinal plants in primary health care. – Geneva, 2015.
6. Yuldashev A. va boshqalar. Dorivor o'simliklarning farmatsevtik ahamiyati. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022.